

QISHLOQ XO'JALIGIDA IXTISOSLASHGAN KLASTERLARNI SHAKLLANTIRISH: TAJRIBALAR, NATIJALAR VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Respublika ilmiy-amaliy anjumani

2021 yil 30 noyabr

Buxoro – 2021

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
IQTISODIYOT VA TURIZM FAKULTETI
“IQTISODIYOT” KAFEDRASI

QISHLOQ XO‘JALIGIDA IXTISOSLASHGAN KLASTERLARNI
SHAKLLANTIRISH: TAJRIBALAR, NATIJALAR VA INNOVATSION
YONDASHUVLAR
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
MATERIALLAR TO‘PLAMI
2021 yil 30 noyabr

"ФОРМИРОВАНИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ КЛАСТЕРОВ В
СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ: ЭКСПЕРИМЕНТЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ И
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ"
СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Республиканской научно-практической конференции
30 ноября 2021 года

«Durdona» nashriyoti
Buxoro – 2021

УДК: 631.1:339.13(575.1)

Qishloq xo'jaligida ixtisoslashgan klasterlarni shakllantirish: tajribalar, natijalar va innovatsion yondashuvlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. 2021 yil 30 noyabr: - Buxoro : "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2021.-272 b.

Dasturiy qo'mita: i.f.d. prof., O.X. Xamidov, DSc, dots, O.S. Qahhorov, i.f.d. prof, B.N. Navro'z-Zoda, i.f.n.,dots., D.Sh. Yavmutov, i.f.f.d. PhD, A.J. Abdulloyev i.f.n., dots. M.A. Oripov, i.f.n., dots., A.T. Jo'rayev, i.f.n., dots., N.S. Ibragimov, t.f.n. dots. G.Z. Zaripov

Tashkiliy qo'mita: DSc, dots, O.S. Qahhorov, i.f.f.d. PhD, A.J. Abdulloyev i.f.n., dots. M.A. Oripov, O',U, Rashidov, t.f.n. dots. G.Z. Zaripov, i.f.n.,dots., D.Sh. Yavmutov, katta o'qituvchilar: S.S. Davlatov, A.D. Qudratov, N.F. Odinayeva.

“Qishloq xo'jaligida klaster tizimini rivojlantirish: tajribalar, natijalar va innovatsion yunalishlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani to'plamiga yetakchi olimlar, professor-o'qituvchilar, katta ilmiy xodim-izlanuvchilar, mustaqil izlanuvchilar ilmiy tadqiqot ishlari doirasida ilmiy maqolalari va ma'ruza tezislari kiritilgan. Mazkur anjuman qishloq xo'jaligida klasterlarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash, klasterlar faoliyatini tashkil qilish va rivojlantirishning huquqiy – me'yoriy asoslarini takomillashtirish, Klaster tizimida fermer xo'jaliklarini samarali va barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlash yo'llarini aniqlash maqsadida Buxoro davlat universitetining Iqtisodiyot va turizm fakulteti “Iqtisodiyot” kafedrasida anjuman materiallari to'planib nashr etilgan.

To'plam i.f.f.d. PhD, A.J. Abdulloyev umumiy tahriri ostida chop etildi.

To'plam Buxoro davlat universiteti ilmiy-texnikaviy kengashi tomonidan chop etishga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar:

- 1.Azimov B – Buxoro muxandislik texnologiya instituti dotsenti, i.f.n.
2. Xo'jaqulov X.D. – Toshkent moliya instituti professori, i.f.d.

Mazkur to'plamga kiritilgan ilmiy ishlar va g'oyalar mazmuni, undagi statistik ma'lumotlar, sanalarning aniqligiga hamda tanqidiy fikr-mulohazalarga mualliflarning shaxsan o'zlari mas'uldirlar.

I ШЎБА

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИДА КООПЕРАЦИЯ МУНОСАБАТЛАРИНИ УСТУВОР ЙЎНАЛИШ СИФАТИДА РИВОЖЛАНТИРИШ ТАЖРИБАЛАРИ

КЛАСТЕРЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Б.Н.Навроз-Зода
БухДУ профессори, и.ф.д.

Ўзбекистоннинг янги сайланган Президенти Шавкат Мирзиёевнинг инаугурация маросимидаги нутқида Ўзбекистонда миллий иқтисодий кластер асосида ривожлантириш зарурлигини таъкидлади. Жумладан, “хомашёдан – тайёр маҳсулотгача” деган тамойил асосида драйвер соҳаларда кластер тизимини ривожлантирамиз, деди Президент [1].

“Кластер” атамаси инглизча “cluster” сўзидан олинган бўлиб, ўзбек тилида “қатор-қатор”, “тўплаш”, “тўда” каби маъноларини англатади. Азалдан “кластер” деганда “маълум хусусиятларга эга бўлган мустақил бирлик сифатида кўриб чиқилиши мумкин бўлган бир хил элементларнинг бирлашмасини” [2] назарда тутардики, бундай бирлашишнинг хусусиятлари унинг таркибидаги элементларидан анчагина фарқ қилади. Кластер умумий маънода – бу камдан-кам учрайдиган хоссаларга эга бўлган бир нечта ўхшаш элементларнинг ягона мустақил бирликка бирлашувидир.

1-жадвал.

Кластер ва кооперация ўртасидаги тафовутлар¹

Тр	Мезонлар	Кластер	Кооперация
1	Хўжалик субъектлар ўртасидаги алоқалар	Вертикал интеграция	Горизонтал интеграция
2	Худудий бирлик	Худуд билан боғлиқ (мавжуд)	Худуд билан боғлиқ бўлмаслиги ҳам мумкин
3	Хўжалик юритиш шакли	Худудий-ишлаб чиқариш мажмуа (кластер) сифатида	Кооператив сифатида
4	Рақобат устунлиги	Ички рақобатнинг мавжудлиги	Ички рақобат мавжуд эмас
5	Қиймат ёндашуви	Қўшилган қиймат занжири яратилади	Қўшилган қиймат занжири яратилмайди

Иқтисодий кластерларини ривожлантириш назариясининг асосчиси, Гарвард университети бизнес мактаби профессори Майкл Портер “мамлакат рақобатбардошлигига унинг алоҳида фирмалари рақобатбардошлиги билан эмас, балки турли соҳалардаги фирмаларини бирлашмаси сифатидаги кластерларнинг халқаро рақобатбардошлиги нуқтаи назаридан қараш керак” [3], деб бежиз таъкидламаган. Чунки, бу фикрнинг амалий тасдиқи сифатида жаҳонда муваффақият билан фаолият кўрсатаётган кластерлар сони бўйича *энг ТОП беишталikka* кирадиган мамлакатлари илғор тажрибаларининг таҳлили шуни кўрсатадики, Франция - парфюмерия ва косметика ишлаб чиқаришга ихтисослашган 96 та кластерлари; Италия – сопол кафеллари ишлаб чиқаришига ихтисослашган 206 та кластерлари; АҚШ – дастурий таъминоти яратишга ихтисослашган 380 та кластерлари; Буюк Британия – биотехнологияларига ихтисослашган 168 та кластерлари ва Ҳиндистон –

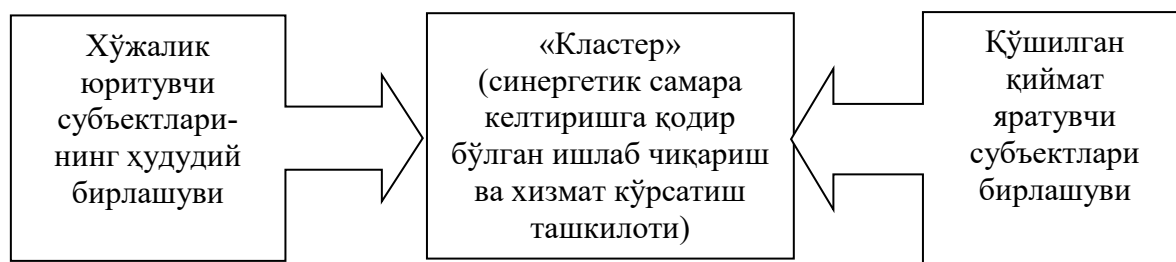
¹ Манба: Муаллиф ишланмаси.

компьютер технологияларга ихтисослашган 106 та кластерлари билан тегишли маҳсулот турлари бўйича дунёда шухрат қозонганлигининг асосий сабаби, ушбу мамлакатларда ихтисослашган инновацион кластерларининг самарали амал қилиб келаётганлиги билан чамбарчас боғлиқлигидадир [4].

Кластерни кооперациядан фарқлаш лозим. “Кооперация – бу ишлаб чиқариш жараёнида узвий боғлиқ бўлган турли хилдаги хўжалик юритувчи субъектларнинг ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятидир” [5]. Кластер эса эса “корхоналарни оддий бирлаштиришга нисбатан анчагина мураккаб ҳодиса бўлиб, қийматни жамғариш тизимларида иштирок этиш асосида чуқурроқ технологик кооперацияни назарда тутати” [6]. Улар ўртасидаги тафовутлар 1-жадвалда кўрсатилган.

Кластерни хўжалик юритишнинг самарали шакли сифатидаги мазмун-моҳиятини ёритиш учун унинг ички тузилишини аниқлаш муҳим аҳамият касб этади. Кластер мазмун-моҳиятига кўра “худуд ва тармоқ белгилари бўйича маҳаллилаштирилган ишлаб чиқариш тизимидир” [7]. Бундан келиб чиқиб, кластерларни шакллантирувчи иккита бош мезонни ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади. Булар, агар биринчиси кластерларнинг “худудий кўлами” бўлса, иккинчиси – кластердаги хўжалик юритувчи субъектларининг “**қўшилган қиймат занжири**” билан боғланганлиги ҳисобланади (1-расм).

Худудий яқинлик билан корхоналарининг ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш технологияси занжирига қўшилиш аломатлари кластерни шакллантиришга олиб келади. Бундан кластерни шакллантиришнинг иккита кетма-кетлик даври: трансформацион ва интеграцион даврлари вужудга келади.

1-расм. Хўжалик юритиш шакли сифатидаги кластернинг органик тузилиши¹

Агар трансформацион даврида кластер шакллантирувчи хўжалик юритиш субъектларининг кластербоплиги оширилса, интеграцион даврида жозибадор худудлар сифатидаги хўжалик юритувчи субъектларда қўшилган қиймат занжири яратилади. Натижада синергетик самара келтиришга қодир бўлган кластер шаклидаги ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ташкилоти шаклланади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистоннинг янги сайланган Президенти Шавкат Мирзиёевнинг инаугурация маросимидаги нутқи. <https://president.uz/uz/lists/view/4743>.
2. Кластер — Википедия. www.wikipedia.org [30.11.2019].
3. Майкл Портер. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. <https://e-libra.ru/read/505455-konkurentnoe-preimuschestvo-kak-dostich-vysokogo-rezul-tata-i-obespechit-ego-ustoychivost.html> [15.01.2020].
4. Кластеры в современном мире: рейтинг самых развитых стран. <https://yandex.uz/turbo?text=https%3A%2F%2Fppt.ru%2Fnews%2F134649> [15.02.2020].
5. Жумаев О. Кооперация истикболи. \ Ж. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. Т.: 2006. №11. 11-12 бб.
6. Туристские кластеры. <https://svastour.ru/articles/puteshestviya/vidy-turov/turistskie-klastery.html> 10.01.20 г.
7. Ульяновченко Л.А. Теория и методология реализации кластерного подхода в индустрии туризма (на примере Московской области). Автореферат дисс. д.э.н. Санкт-Петербург. 2012. С. 50.

¹Манба: 1-расм муаллиф ишланмаси.

микдорда ташкилот ишчиларини жалб этиш зарур бўлади, бу эса ихтиёрийлик тамойилларига, жамоавий иштирок этиш ва раҳбарият томонидан қўллаб-қувватланиш, гуруҳнинг ҳар бир аъзосини тизимли равишда ўқитиб бориш ва малакасини ошириш тамойилларига таянмоғи зарур. Бундай гуруҳларда ижод ва мусобақа руҳи қўллаб-қувватланиши, инновацион фаолиятни фаоллаштиришнинг илғор методлари кенг қўлланилиши лозим. Сифат ва рақобатбардошлик гуруҳларини ташкилий-методик бошқаришни корхона раҳбарлари ёки махсус тузилган кенгаш амалга оширади. Сифат ва рақобатбардошлик гуруҳлари ишининг самарадорлиги кўпроқ ишчи-ходимларнинг оммавий иштирокига боғлиқ бўлади, бу эса ташкилотчиларнинг ғайратли ва режавий ишлашлари билан таъминланади. Шундай шарт-шароитлар яратилиши зарурки, бунда ходимлар ва ҳар бир ишчи-ходим алоҳида тарзда, уларнинг мансубликларидан қатъий назар ўзларининг шахсан кераклилиги ва талаб этиладиганлардан эканликларини ҳис этишлари, уларнинг меҳнатлари шарафли ҳисобланишини ва юқори сифатли иш ҳурматга сазовор бўлишини ва адолатли тўлов билан мукофотланишини тушунишлари аҳамиятли бўлади. Фақат шундай ҳолатдагина барча категориядаги ходимлар ўзларининг ва ўзгалар меҳнатининг сифатли бажарилишига талабчан бўлишади. Корхоналарда инновацияларни сифатли тарзда бошқариш учун стратегик йўналишга эга бўлиш зарур, бу эса уларнинг фойдаланилишида ташкилотнинг ҳолатига сифат жиҳатдан ва одатда узоқ муддатли тарзда таъсир кўрсатиши олдиндан белгиланган бўлади, шунинг учун вазиятли таҳлил билан ва илмий-техник потенциалнинг ташқи ва ички омиллар истиқболи билан бевосита алоқа зарур.

Бугунги кунда инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг нафақат ижобий томонлари, балки уни тўхтатиб (ушлаб) турувчи томонлари ҳам мавжуд. Масалан, инновацион фаолиятни амалга оширишда тажрибаларнинг етарли эмаслиги, инновацион фаолият соҳасидаги номукаммал меъёрий-ҳуқуқий база, инновацион фаолиятни амалга оширувчи корхоналар учун имтиёз ва преференцияларнинг йўқлиги ёки чегараланганлиги, юқори малакали мутахассислар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш муаммолари, ноқулай инвестицион муҳит, ривожланган инновацион инфратузилманинг йўқлиги, саноат корхоналарининг эскирган моддий-технологик базаси ва ҳ.к. Шунинг учун компаниялардаги инновацион фаолиятнинг ривожланишига тўсқинлик қилувчи, иқтисодий таназзул натижалари ва асосратларига таъсир кўрсатувчи омиллар таҳлилининг ўтказилиши зарур, шунингдек инновацион лойиҳаларни амалга ошириш учун шахсий молиявий маблағларнинг ҳам етарли эмаслиги шулар жумласидандир.

Шунга кўра, инновацион фаолиятни рағбатлантириш мотивациянинг асосий ташкил этувчи функцияларидан бири ҳисобланиб, уларнинг ягона мажмуа кўринишида бўлишини, ўзароалмашинувчан ва ўзаротўлдирувчи қобилятга эга бўлишини тақазо этади, бу эса ўз навбатида барча мотивлар ва стимуллар тизимини бир бутунлик даражасида қайта кўриб чиқиш зарурлигини белгилаб беради. Инновацион фаолият мотивацияларининг бундай бир бутун тизимини яратишдаги дастлабки қоидалар унинг амалга оширилишидаги ёндашув, шакл ва босқичларни аниқлаб олишдан иборатдир. Бизнинг фикримизча, инновацион фаолият билан шуғулланувчи корхоналар ишчи-ходимларини мотивациялаш ва рағбатлантириш замонавий иқтисодиёт шароитида ўта муҳим ўрин эгаллайди. Ташкилот ичкарасида ишчи-ходимларнинг инновацион фаолиятини рағбатлантириш икки тарафламалик асосга эга бўлиб, бу уларнинг меҳнат фаолиятларини моддий ва номоддий рағбатлантиришга нисбатан ҳам, инсон фаоллигига таъсир кўрсатувчи ички ва ташқи таъсирларга нисбатан ҳам тааллуқлидир, бундай ҳолатлар эса кўпинча мотивация тушунчаси билан ва унинг амалга оширилишидаги шахсий-хулқий ёндашув билан бевосита боғланади. Хозирги вақтда, мавжуд бўлган халқаро ташкилотлар томонидан фойдаланилувчи ишчи-ходимларни мотивациялаш тизимлари комбинациялар вариантлари ва ўзига хос ёндашувларнинг турличалиги билан фарқланади. Бугун дунёнинг деярли барча мамлакатлари билимлар ва иқтисодий амалиётларнинг янгиланиб борилаётган мураккаб даврга, рақамлаштириш, ахборот-